

A BARÁTSÁG SZEREPE A SZEMÉLYISÉG FORMÁLÓDÁSÁBAN

KISSNÉ NOVÁK ÉVA

*„Az ember amióta csak létezik, látványul
kínálkozik önmagának. Évezredek óta
valóban nem is szemlél mást, mint önmagát.”
Teilhard de Chardin*

HEIDEGGER GYÖNYÖRŰ kifejezését használva mondhatjuk, hogy az ember a „lét pásztora”. Mit is jelent ez a kifejezés? A pásztor gondoskodik a rábízott állatokról. Az ember gondoskodik a hozzá hasonlóan a világba belevetettként élőkről illetve létezőkről. Gondoskodik önmagáról megteremtve, megformálva és megvédve saját egzisztenciáját, saját életét és személyiségét. Gondoskodik a körülötte élőkről: családjáról, barátjáról, kollegáiról, ismerőseiről, sőt valamilyen tág értelemben arról az adott közösségről, melynek tagjaként létezik. De gondoskodik a létezők olyan csoportjairól is, melyek nem vagy csak korlátozott mértékben képesek önmagukról gondoskodni: a bennünket körülvevő növényekről, állatokról, egyszerűen fogalmazva természeti környezetünkről, sőt a tárgyi világról is, amely fontos keretét alkotja mindennapi életünknek. A gondoskodás módja, tartalma és formája természetesen más – más minden esetben. Másként gondoskodunk a kutyánkról, mint a szobában álló növényeinkről, másként a kedves könyveinkről vagy íróasztalunkról, és másként a kiskorú vagy már felnőtt gyermekünkről, és megint másként az ismerős szomszédról vagy barátjáról. Ám mindegyik formájában a gondoskodásnak van egy közös elem: a lét számunkra megnyilvánuló összetevőiről, azaz a velünk együtt létezőkről igyekszünk gondoskodni, azokról a személyekről és dolgokról, melyek hozzá tartoznak életünkhöz, akiket, és amiket létünk szerves tartozékainak, mintegy létünk meghosszabbításának érzünk. A hozzájuk fűződő kapcsolatainkban mi vagyunk jelen, magunkat vetítjük ki, s ez a kapcsolat beépül személyiségünkbe. Természetesen ebben is teszünk különbséget. Kevésbé fáj egy tárgy elvesztése, mint egy élőlényé. Nem véletlen, hogy pl. a szeretett hűséges kutyával mintha egy részt veszítenénk el életünkből. Egy-egy személy elvesztése pedig olyan traumát okozhat, amit talán egész életünkben nem tudunk kiheverni.

Előadásomban arról a sajátos viszonyról szeretnék beszélni, amit barátságunknak nevezünk, s amely a legszorosabban hozzá tartozik személyiségünk lényegéhez.

Marx írja a 6. Feuerbach tézisben, hogy „az ember lényege nem valami az egyes egyénben benne lakozó elvontság. Az ember lényege a maga valóságában a társadalmi viszonyok összessége”.¹ Bár ezt a megállapítást azóta elsősorban az egzisztencialista filozófia valamint a pszichológia eredményei sok tekintetben kiegészítették, illetve árnyalták, de nem tagadható, hogy emberi kapcsolataink fontos, leválaszthatatlan részét képezik személyiségünknek.

A legelső kapcsolat az anya gyermek viszonya, melynek fontosságáról, egész életre kiható jelentőségéről főként a pszichológiában olvashatunk sokat. Ez minden kapcsolat ősmintája, amely meghatározza az egyén fejlődésének dinamikáját. Ez segíti tovább a gyermeket a következő lépésekben, a tájékozódásban, amely először a családon belüli (apa, testvér, nagyszülők stb.) kapcsolatokban realizálódik. Majd ezt követi a tárgyakkal való megismerkedés, s lassan a valóság verbális és képzetszerű megkettőződése. Ebbe a keretbe lép be a másik gyermek, a társ óvodában vagy játszótéren. A családban már megtapasztalt együttes élmény öröme kiegészül, egy új emocionális mező jelenik meg a társ vagy társakkal való kapcsolatban. Ebben olyan magatartás formák jelennek meg – melyek pszichés mechanizmusok működésképpen is utalnak –, mint a kíváncsiság, a megismerés, az empátia, az utánzás, az interiorizáció stb. (Tekintettel arra, hogy a problémát nem pszichológiai szempontból közelítem ezekkel a pszichés folyamatokkal nem foglalkozom.) A felnőtt személyek hatására ezek megismeréssé, viselkedési szabályokká, érvényes elvárásokká transzformálódnak, s mint ilyenek részeivé válnak tudatunknak, öntudatunknak. Ezek révén válunk fokozatosan szocializálódó személyekké. Nem kívánom nyomon követni ennek a folyamatnak minden állomását, csak hangsúlyoznám, hogy mindaz, ami életünkben történik velünk, amit teszünk, megtanulunk, átélünk, az valamilyen módon elraktározódik egyéniségünkben, s ott személyiségjegyként, fontos vagy kevésbé fontos tulajdonságként, tudatos vagy kevésbé tudatos viselkedési módként, jó vagy rossz élményként, tisztán megőrzött vagy elmosódott kontúrokkal körülvelt emlékként bennünk marad, és belülről determinálja további cselekedeteinket, énlünk további formálódását.

A családi kapcsolatok után a kortárs kapcsolatok jelentik életünkben a legfontosabb stációt. Ezen a terepen próbáljuk ki először mindazt, amit a családon belül már elsajátítottunk. Itt szembesülünk először a családon belül megtanult ismeretek, magatartási formák, értékek érvényességének problémájával. Ez azért is nagyon fontos, mert a kortárs csoportokban – ellentétben a családon belül létező kapcsolatoktól – egyenlőségi viszonyok uralkodnak, itt nem vagyunk privilegizált helyzetben. Ez első tapasztalatként már az óvodában is előfordul, de elsősorban az iskola produkálja ezt a versenyhelyzetet

---

¹ Marx: Feuerbach tézisek In: Marx–Engels: *A német ideológia* Magyar Helikon 1974. 9. o.

tetézve a teljesítmény orientációval és az ebből adódó elvárásokkal. 8-10-12 éves korban – az egyén fejlettségi szintjétől függően – ezt már elég tudatosan át is látjuk, ha nem is értjük minden vonatkozását. Erre az időre már kialakulnak bizonyos szimpátiák, vonzódások illetve ellenérzések, félelmek a legerősebb, a legokosabb, a legbátrabb stb. gyermekkel szemben. Ezek az emóciók alkotják az első barátságok alapját. Barátunkat – megkockáztatom – ösztönösen választjuk. Ebben a választásban még nincs benne az érdek, még akkor sem, ha pl. a bátortalan, gyenge gyermek a bátorhoz és erőshöz vonzódik, aki adott helyzetben megvédheti őt. De vonzódását mégsem az érdek, hanem a másik tulajdonságai iránt érzett csodálat, elismerés motiválja. Ez jól látható olyan esetekben, amikor a gyerek pl. a renitens magatartást tanúsító osztálytársához vonzódik, mert imponál neki az a bátorság, amivel ő, a „jól nevelt gyermek” nem rendelkezik. Tanulságos megfigyelni, hogy milyen biztonsággal választják ki a gyerekek azt, akire személyiségük ráhangolódik. Talán egy olyan belső késztetés vezérli, amely önön kívánatos tükröképe felé hajtja?! Az erős, bátor vagy okos barátban önmaga kívánatos énjét látja visszatükröződni?! Nem hiszem, hogy a gyermek meg tudná mondani, hogy miért választotta éppen azt a személyt. Feltehetőleg olyan válaszokat kapnánk, mint „mert kedvelem”, „mert ő a barátom”, „mert szép”, de meggyőződésem, hogy választásuk mélyén olyan személyiségvonások rejlenek, melyeket legfeljebb majd felnőttként tudnak értelmezni. Lehetséges, hogy gyermekkori barátunk kiválasztásában az első önismereti lépéseket tesszük meg?!

Sartre állítja, hogy az ember léte hiányos lét, s ezért minden választásunk arra irányul, hogy ezt a hiányt kiegészítsük. Márai Sándort idézem: „mert különböztünk és mégis összetartoztunk, más voltam mint te, s kiegészítettük egymást, szövetség voltunk, emberi egyezség voltunk, s ez nagyon ritka az életben. S mindaz, ami lényedből hiányzott, kettőnk ifjúkori szövetségében teljes lett azzal, hogy a világ nyájas volt hozzám. Mi barátok voltunk...Értsd meg, ha nem tudnád. De biztosan tudtad elébb is, később is, a trópusokon vagy akárhol. Barátok voltunk, s ez a szó telítve van értelemmel, melynek felelősségét csak férfiak ismerik. S meg kell ismerned most ennek a szónak teljes felelősségét. Barátok voltunk, tehát nem pajtasok, nem komázó suhancok, nem bajtársak. Barátok voltunk, s nincs semmi az életben, ami kárpótolni tudna egy barátságot. S az önemésztő szenvedély sem tudja azt az emberi örömet nyújtani, amit egy szótlán és tapintatos barátság ad azoknak, akiket megérint erejével.”²

A barát választásával tehát öntudatlanul kísérletet teszünk magunk teljességének megteremtésére, arra, hogy egy olyan egyéniséggel alakítsunk ki viszonyt, akiből a saját ényünk elfogadás, elismerése, igénylése sugárzik ránk. Nem tudjuk, de tesszük! József Attila szavaival megfogalmazva tetteink, választásunk,

---

² Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égnek* Akadémia K, Helikon K. 1990, 83. o.

ragaszkodásunk mélyén ott van a felismerés, mely szerint „hiába fűrösztöd magadban, csak másban moshatod meg arcodat”. S a képmás, ami barátunk tekintetéből, gesztusaiból visszaköszön megerősít bennünket pozitív tulajdonságainkban, ösztönöz hibáink kijavításában, arra készlet, hogy legjobb képességeinket mozgósítsuk, röviden Heidegger kifejezését használva, hogy lépéseket tegyünk a „legsajátabb lenni – tudás” felé. Ez a viszony tehát nemcsak külső kapcsolatainkat motiválja, tevékenységeinket determinálja, de beépül egész személyiségünkbe is. Egyre növekvő tudatossággal próbálunk megfelelni a barátunk és ezzel együtt a magunk növekvő elvárásainak, s ez még a negatív irányú befolyásolás esetén is igaz. Igyekszünk mind vagányabbnak, látszani, azt a benyomást kelteni, hogy nem érdekel a világ véleménye stb., ha a barátunknak ez imponál, ha ezt a viselkedést várja el tőlünk. A gyermekkorban kialakult barátságok – vagy e barátság emléke, ha elszakadtunk egymástól – felnőtt korban is megmarad, és tudatosulnak azok a tartalmak, melyek korábban csak ösztöneink által vezérelve éltették, tartották fenn e viszonyt. Ez a tudatosulási folyamat hozzájárul önismeretünkhöz, önképünk reális megrajzolásához, s ezzel együtt személyiségünk tudatos formálódásához. Közös élményeink felidézésekor szembesülünk énünk pozitív vagy negatív vonásaival, érettebb gondolkodásmóddal értelmezzük korábbi cselekedeteink mozgatórugóit, Heller Ágnes fogalmát használva egy „gyakorlati hermeneutika”³ részesei leszünk. S mindezt a kölcsönös megértés, az együttes megélés és talán a sok gondot feloldó humor jótékony szemüvegén keresztül.

A fiatalkori barátságok rendkívüli fontosságát az is magyarázza, hogy egy olyan életszakaszban alakul ki, amikor még nincs „versenyhársa”. Nincs szerelem, nincs hivatás, nincs család, legfeljebb a szülő iránt érzett szeretet konkurál vele. Ez utóbbi azonban gyakran konfliktusokkal terhelt, s talán énünk másik részét foglalja el.

Figyelmet érdemlő tény, hogy már a gyermeki barátságban is megjelenik a felelősség. Azt is tudják a gyermekek, amit Exupéry halhatatlan könyvében megfogalmaz, hogy megszelídíteni valakit azt is jelenti, hogy felelősséget vállalunk érte, s ez olyan élmény és érzés ebben a korban amelynek kitüntetett hatása van a személyiség formálódására nézve.

Más sajátosságai vannak a felnőtt korban kötött barátságoknak. A kész, érett személyiség már kevésbé ösztönösen cselekszik. Szimpátiánkban, a létrejövő kapcsolatban sok motívum lehet jelen, s köztük valamilyen érdek is. Ez nem feltétlenül anyagi érdek, lehet szakmai érdeklődés, valakiről átsugárzó vonzalom, valamilyen külső jegy, amely énünkkel való hasonlóságot sejtet stb. Úgy vélem a felnőtt korban létrejövő barátságoknál egy kissé fordított a sorrend. A kialakult rokonszenv és a fokozatos megismerés hatására a formálódó viszony mind inkább tisztul, leválnak róla azok az érdekeket is

---

³ Heller Ágnes: *Morálfilozófia* Cserépfalvi 1996. 92-109. o.

érintő szempontok, amely a létrejövés pillanatában még ott voltak, s egyre inkább láthatóvá válnak a két egyéniségnek azok a pontjai, ahol intellektuális, szellemi, érzelmi szálak kapcsolódnak össze. „Nincs emberi kapcsolat, mely megrendítőbb, mélyebb lenne, mint a barátság. – írja Márai a Füves könyvben. – A szerelmesek, igen, még a szülők és gyermekek kapcsolatában is mennyi az önzés és a hiúság! Csak a barát nem önző; máskülönben nem barát. Csak a barát nem hiú, mert minden jót és szépet barátjának akar, nem önmagának. A szerelmes mindig akar valamit; a barát nem akar önmagának semmit. A gyermek mindig kapni akar a szüleitől, túl akarja szárnyalni az atyját; a barát nem akar kapni, sem túlszárnyalni. Nincs titkosabb és neme- sebb ajándék az életben, mint a szűkszavú, megértő, türelmes és áldozatkész barátság. S nincs ritkább.”⁴

Igen. A barátság ritka kincs. Már Kierkegaard azt panasolja nem csekély iróniával a diapszalmatákban, hogy „láttam, hogy a barátság boldogsága egymás kisegítése pénzzavarban”⁵. Azt a kort, ahol a barátságot így értelmezik, jogosan nevezi Kierkegaard nyomorúságosnak és szenvedély nélkülinek. Ahol az „élet célja jogtanácsossá lenni”, ahol az ember csak a pénzt hajszolja, ahol a „szerzés” az élet lényege, ahol az emberi kapcsolatok pénzre válthatók, azon a talajon a barátság nem tud kivirulni, ha szárba is szökken rövid idő múlva elsatnyul, elhervad. Az ily korokban az ember társstalanságra, magányra van ítélve. Erről írja Tóth Árpád szépséges soraiban:

*„Jaj barátság és jaj szerelem,
és jaj az út lélektől lélekig.
Küldözzük a szem csüggedt sugarát,
s köztünk a roppant jeges úr lakik.”⁶*

Nem tudom létezik-e annyira önzetlen baráti kapcsolat, mint amilyenről Márai Sándor ír. Az emberi kapcsolatokban, még az erkölcsi viszony magas- tos formáiban is, működik a reciprocitás elve. Ha adunk valamit, várunk érte cserébe valamit, még ha nem is egyenértékű dolgot. „Az egyik legelemibb, ha nem a legelemibb etikai norma, hogy a reciprok viszonyok előnyben részesít- endők a nem reciprok viszonyokkal szemben. He elveszel valamit, adnod is kell valamit. Így van ez kivétel nélkül minden társadalmi berendezkedés- ben”- írja Heller Ágnes etikai trilógiájának második kötetében.⁷ A két meg- fogalmazás közötti éles különbség talán úgy oldható fel, ha átgondoljuk, hogy az adok-kapok elve az emberi társas viszonyban nem mennyiségi mutatók

---

⁴ Márai Sándor: *Bölcsességek januártól decemberig* Helikon Kiadó 2004. 48-49. o.

⁵ Kierkegaard: *Vagy- vagy* Gondolat Kiadó, Budapest 1978 48. o.

⁶ Tóth Árpád: *Lélektől lélekig*

⁷ Heller Ágnes: *Morálfilozófia* Cserépfalvi 1996. 71 - 81. o.

alapján történik. Ha tanácsot, támogatást, szeretetet adok valakinek rendszerint nem ugyanezt várom vissza, hanem cserébe hálát, megbecsülést, tiszteletet. Ezek sem mennyiségileg, sem minőségileg nem összemérhető dolgok. Van ugyan egy kultúránként eltérő képünk, akár szabályrendszerünk is arról, hogy ennek miként kell működnie, különben nem volna értelme a hálátlan, a tiszteletlen stb. minősítéseknek, de nem jelentéktelen toleranciával kezeljük ezeket a problémákat. Ezek túlmutatnak az igazságosság erényén.

A viszony jellegétől függ a tanúsított tolerancia. A gyermek és szülő viszonyában nagyon tág határok között értelmezzük a reciprocitást. Sőt, ismert az a köznapi bölcsesség, mely szerint a gyermeknek nyújtott szeretetet, gondoskodást a gyermek értelemszerűen nem a szülőnek adja vissza, hanem saját gyermekeinek adja tovább. A szerelemben is képesek vagyunk önzetlenséget tanúsítani, ott sem lehet megítélni, hogy mennyi szenvedélyt, gyengédséget, tiszteletet adunk és kapunk. Úgy vélem a szerelem igen ritkán jelent szimmetrikus érzelmeket. Sőt a szépirodalom számos példája arról tanúskodik, hogy az érzelmek asszimetriája nem csökkenti, hanem fokozza a szenvedélyét a szerelmesebb félnek.

A barátság is eltűri az asszimetriát, ha Márai megfogalmazásával értünk egyet, akkor éppen ez a lényege.

Szigorúbban kezeljük a reciprocitás elvét azokban a kapcsolatokban, ahol a viszony másik pólusát alkotó személy nem áll olyan közel hozzánk érzelmi-
leg. De itt sem arról van szó, hogy valamilyen egyenértékest számolunk ki, csupán elvárjuk a pozitív visszajelzést. A kollegának nyújtott segítség fejében az elvi segítőkészséget, az alamizsnáért a köszönöm-öt, a politikai támogatásért helyes döntéseket, s talán a kereszténységben hívó ember is értékkövető magatartása jutalmaként a túlvilági üdvösséget. Ha ezekben a viszonyokban csalódunk, azaz nem kapunk pozitív megerősítést, akkor vagy változtatunk magatartásunkon (nem segítünk, nem adakozunk stb.), vagy valóban olyan érték számunkra az önzetlenség, amit önértékként követünk, függetlenül a minket körülvevő közösség megítélésétől.

A barátságban is létezik szerintem adok – kapok mozzanat, ha nem is ez a lényege. Adunk és kapunk bizalmat, megértést, szeretetet, figyelmet azaz csupa olyan dolgot, amely „hiánycikk” a társadalmi élet nagy piacán. Ettől olyan értékes ez a kapcsolat, még akkor is, ha a felsoroltakat nem azonos mennyiségben adjuk és kapjuk egymástól. S még valamit adunk ezekben a mélyen érzelmi viszonyokban: *önmagunkat!* Ez a legtöbb, amit adhatunk – jelképesen természetesen – ez az adok – kapok határa. Ezzel próbáljuk kifejezni, hogy mindazt, ami a miénk azt a szeretett és választott lény rendelkezésére bocsátjuk. Ebben minden önzetlensége mellett benne van önértékünk tudata. Hiszen a szeretett személyt nem valami értéktelen dologgal kívánjuk megajándékozni, hanem a legtöbbet, a legértékesebbet kínáljuk fel jelképesen. S benne van az a kimondatlan gondolat is, hogy az illető számára is ez értéket

jelent, hiszen tudjuk, hogy ő milyen, mit szeret, mire vágyik azaz kölcsönösen ismerjük egymást, és egymás értékét. Ez a mások által láthatatlan tudás, a mi közös titkunk, kapcsolatunk fontos eleme, kovásza. Ezek az ismeretek, együttesen megélt események, közös élmények, amelyek egyetlen dolog láttán, egy apró mozdulatra vagy egy cinkos pillantásra felidéződnek, s amelyek révén egy olyan kölcsönösség keletkezik, amelyen mindenki más kívül marad.

Meggyőződésem, hogy bármikor is alakult ki a barátság, melynek ideája koronként tartalmi változásokon is átmegy (gondoljunk csak a barátság romantikus értelmezésére!), érvényes rá Bacon megfogalmazása.⁸ Meggyőződésem, hogy „az igaz barátok hiánya maga a legnyomorultabb elhagyatottság”. Pythagorasz példabeszédét „co ne edito”, azaz ne edd meg szíved, úgy értelmezi, hogy akinek nincs barátja, aki előtt kitarthatja önmagát, az „saját szívének kannibálja”. A barátságnak három gyümölcse van:

Az első: „megkettőzi az örömet és megfelel a bánatot”. Ez a gondolat kommentárt sem igényel.

A második: „az értelemnek tápláló és üdvös.” Bacon álláspontja nagyon fontos vonására mutat rá a barátságnak. A baráti beszélgetés segít tisztázni saját gondolatainkat. Ha ugyanis megbeszéljük barátunkkal gondolatainkat, ez segít megfelelő szavakba önteni, mondatokba formálni azokat, ezáltal rendezzük mondandónkat, s „okosabbá lesz önmagánál, egyórai eszmecserétől sokkal inkább, mint egynapi töprengéstől”. Az ilyen beszélgetésben „felszínre hozhatjuk gondolatainkat”. Ehhez a gyümölcshöz sorolja még azt a tényt, hogy a baráttól igaz és nem hízélgő tanácsot kapunk. „Mert nincs nagyobb hízélgője az embernek önmagánál, s nincs jobb orvosser az önmagunknak való hízélgés ellen a baráti szókimondásnál... a legkülönb medicina a lelki egészség megtartására az őszinte baráti intelem.”⁹ Hangsúlyozza azonban, hogy csak attól a baráttól kaphatunk jó tanácsot, aki valóban ismeri körülményeinket, azaz akivel bizalmas, bensőséges viszonyban vagyunk.

A harmadik gyümölcs, melyet a sok magvú gránátalmához hasonlít, a baráti segítség számtalan formájában lelhető fel. „A jó barát második önmagunk” sőt, több önmagunknál. A jó barát nemcsak életünkben segít, de halálunk után is mindent megtesz, hogy befejezze megkezdett munkáinkat.

Eltöprengve Bacon gondolatain vajon hányan mondhatjuk el, hogy van barátunk?!

---

⁸ Lásd erről Bacon: *Esszék XXVII A barátságról* Európa Kiadó 1987. 116-126. o.

⁹ Uo. 123. o.